

Skop Seksyen 45 Akta Keterangan 1950: Keperluan Untuk Semakan Semula

(Scope of Section 45 of Evidence Act 1950: The Need For Revision)

RAMALINGGAM RAJAMANICKAM

ABSTRAK

Pendapat pakar merupakan satu bentuk keterangan yang popular di mahkamah. Keterangan pakar penting dalam membantu mahkamah membuat keputusan yang betul tentang suatu isu yang berada di luar pengetahuan dan pengalaman umum seseorang hakim. Secara amnya, keterangan pendapat pakar dikemukakan di mahkamah Malaysia menurut peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan 1950. Menurut seksyen 45, hanya kategori pakar yang disebutkan dalam peruntukan tersebut boleh dipanggil untuk memberikan pendapat pakar. Persoalannya, sejauh manakah kategori pakar yang dalam seksyen 45 Akta Keterangan 1950 komprehensif untuk merangkumi semua jenis pakar? Artikel ini bertujuan menilai skop seksyen 45 Akta Keterangan 1950 di samping membandingkan kedudukannya dengan bidang kuasa lain iaitu negara India dan Singapura. Artikel ini mendapati bahawa skop seksyen 45 Akta Keterangan 1950 adalah tidak komprehensif dalam mengawal selia semua kategori pakar yang boleh dipanggil untuk membantu sesuatu kes kerana skopnya yang terhad kepada beberapa kategori pakar sahaja. Oleh itu, artikel ini mencadangkan agar peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan 1950 perlu disemak semula supaya skopnya dalam diperluas untuk merangkumi kategori pakar secara luas.

Kata kunci: keterangan pakar; seksyen 45 Akta Keterangan 1950; Malaysia; India; Singapura

ABSTRACT

Expert opinion is a popular form of evidence in court. Expert evidence is significant in helping the court to make the right decision about an issue that is beyond the common knowledge and experience of a judge. Generally, expert opinion is tendered in the Malaysian courts by virtue of section 45 of the Evidence Act 1950. Pursuant to section 45, only the categories of experts mentioned in the provision may be called to give expert opinion. The question is how far are the categories of experts in section 45 of the Evidence Act 1950 comprehensive to cover all types of experts? This article aims at evaluating the scope of section 45 of the Evidence Act 1950 as well as compares its position with other jurisdictions i.e. India and Singapore. This article found that the scope of section 45 of the Evidence Act 1950 is not comprehensive in regulating all categories of experts who may be called to assist a case because of its scope limited to some categories only. Therefore, this article proposes that the provisions of section 45 of the Evidence Act 1950 need to be reviewed so that its scope is expanded to encompass broad categories of experts.

Keywords: expert evidence; section 45 Evidence Act 1950; Malaysia; India; Singapore

PENGENALAN

Statut yang berkaitan undang-undang keterangan di Malaysia ialah Akta Keterangan 1950. Bagi membolehkan sesuatu keterangan diterima di mahkamah, keterangan itu perlulah terangkum dalam apa-apa peruntukan kerelevanan dalam Akta Keterangan 1950. Hal ini bermakna jika sesuatu pihak kepada prosiding ingin mengemukakan keterangan pendapat pakar, ia mestilah diperuntukkan dalam apa-apa peruntukan antara seksyen 5 hingga 55 dalam Akta Keterangan 1950 untuk menjadikannya relevan. Ini kerana hanya keterangan yang relevan sahaja boleh diterima oleh mahkamah.

Dalam Akta Keterangan 1950, keterangan pendapat telah diperuntukkan dalam Bahagian II di bawah kategori “bila pendapat orang ketiga berkaitan.” Bahagian II tersebut merangkumi tujuh seksyen iaitu antara seksyen 45 hingga seksyen 51. Kesemua seksyen itu berkaitan dengan keterangan pendapat orang ketiga. Orang ketiga adalah sangat umum. Mana-mana orang yang memberikan pendapat tentang sesuatu perkara atau isu di mahkamah adalah tertakluk kepada peruntukan tertentu di bawah Bahagian II ini.

Walaupun terdapat tujuh peruntukan dalam Bahagian II Akta Keterangan 1950, namun bukan semua seksyen tersebut berkaitan dengan keterangan pendapat pakar. Terdapat dua kategori pendapat yang relevan dalam Bahagian II tersebut. Pertamanya, keterangan pendapat pakar dan keduanya, keterangan pendapat bukan pakar.¹ Namun, penulisan ini hanya meneliti peruntukan yang berkaitan pendapat pakar iaitu Seksyen 45 Akta Keterangan 1950. Skop Seksyen 45 Akta Keterangan 1950 akan dianalisis untuk menilai sama ada peruntukan tersebut komprehensif dalam mengawal selia kategori pakar yang hadir di mahkamah.

SKOP SEKSYEN 45 AKTA KETERANGAN 1950

Prinsip am Undang-undang Keterangan menyatakan bahawa sesuatu keterangan boleh diterima jika ia relevan kepada isu yang sedang dibicarakan oleh mahkamah. Ini bermakna secara amnya, kerelevanan menjadi prasyarat kepada kebolehterimaan sesuatu keterangan. Oleh itu, keterangan pakar hanya boleh diterima oleh mahkamah jika ia relevan dalam apa-apa peruntukan Akta Keterangan 1950 khususnya dari seksyen 5 hingga seksyen 55 Akta Keterangan 1950 yang mengawal selia kerelevanan sesuatu fakta. Kerelevanan keterangan pakar adalah diperuntukkan di bawah seksyen 45 Akta Keterangan 1950. Seksyen 45 berbunyi:

- (1) Apabila mahkamah perlu membuat sesuatu pendapat atas sesuatu perkara mengenai undang-undang negara asing atau mengenai sains atau seni, atau tentang identiti atau ketulenan tulisan tangan atau cap jari, maka pendapat atas perkara itu daripada orang yang mempunyai kemahiran khusus dalam undang-undang negara asing, sains atau seni itu atau dalam soal tentang identiti atau ketulenan tulisan tangan atau cap jari, ialah fakta berkaitan.
- (2) Orang sedemikian itu dipanggil pakar.²

Berdasarkan kepada kandungan peruntukan seksyen 45, adalah jelas bahawa terdapat beberapa kategori pakar yang boleh dipanggil sebagai saksi untuk memberikan keterangan pendapatnya di mahkamah. Kategori pakar tersebut ialah pakar: (i) undang-undang negara asing; (ii) sains atau seni; (iii) tulisan tangan; dan (iv) cap jari.³ Ini bermaksud bahawa pakar-pakar selain empat kategori yang diperuntukkan tidak boleh dipanggil sebagai saksi di bawah seksyen 45 Akta Keterangan 1950. Oleh itu, adalah penting untuk meneliti keempat-empat kategori yang diperuntukkan bagi melihat sejauh manakah peruntukan tersebut komprehensif dalam meliputi semua jenis pakar yang hadir ke mahkamah.

i. Undang-undang Negara Asing

Menurut seksyen 45 Akta Keterangan 1950, apabila sesuatu isu yang melibatkan undang-undang negara asing menjadi pertikaian atau perlu diputuskan oleh seseorang hakim, mahkamah boleh mendapatkan bantuan pakar dalam bidang tersebut untuk membantunya

dalam membuat keputusan yang betul. Mahkamah tidak mempunyai kepakaran dalam hal undang-undang negara asing. Maka, pendapat pakar adalah perlu dalam kes seumpama itu. Selain undang-undang Malaysia (yang juga termasuk undang-undang Islam) dan undang-undang Inggeris, jenis undang-undang asing yang lain hendaklah dibuktikan.⁴ Contohnya, undang-undang Adat Hindu,⁵ undang-undang Adat Cina⁶ dan undang-undang Jerman.⁷

Keperluan mahkamah untuk mendapatkan pendapat pakar dalam isu undang-undang negara asing telah dijelaskan dalam beberapa keputusan kes. Dalam kes *U Viswalingam v Viswalingam*,⁸ telah diputuskan bahawa mahkamah Inggeris perlu dikemukakan dengan keterangan pakar tentang beberapa persoalan berkenaan undang-undang keluarga Muslim di Malaysia. Sementara itu, dalam kes *Re Sim Siew Guan*⁹ pula, Pemangku Konsul Besar negara China telah dibenarkan untuk memberikan keterangan sebagai seorang pakar berkenaan dengan adat orang Cina dalam hal-hal perkahwinan dan perceraian.

Berdasarkan kedua-dua kes di atas, adalah jelas bahawa mahkamah perlu mendapatkan bantuan daripada pakar yang relevan apabila berhadapan dengan isu atau perkara yang melibatkan undang-undang negara asing memandangkan perkara tersebut berada di luar pengetahuan dan pengalaman umum hakim perbicaraan. Selain itu, dalam kes *Pendakwa Raya v Forster Frank Edald Heinrich*,¹⁰ mahkamah telah menerima keterangan yang diberikan oleh seorang peguam berbangsa Jerman tentang undang-undang negaranya.

Dalam konteks undang-undang negara asing, selain memanggil pakar untuk membantu dalam menjelaskan sesuatu perkara, mahkamah juga boleh membuat pengiktirafan kehakiman (*judicial notice*). Contohnya, Mahkamah Tinggi Malaya dalam kes *Sivagami Achi v PRM Ramanathan Chettiar & Anor*¹¹ telah memutuskan bahawa keterangan pakar adalah diperlukan untuk membuktikan sesuatu undang-undang asing. Hakim Ong (ketika itu) menyatakan:

...I can obviously take judicial notice of Hindu law on which there is no expert before me, nor have any arguments been addressed to me from the Bar based on authoritative decisions on Hindu law as to rules of intestate succession under the Mitakshara system...

Petikan di atas menunjukkan bahawa mahkamah boleh membuat pengiktirafan kehakiman tentang undang-undang asing (dalam kes ini, undang-undang Hindu) kerana bidang itu berada di luar kepakarannya. Dalam isu undang-undang asing, apabila seseorang peguam berhujah bahawa maksud istilah atau perkataan dalam sesuatu bahasa asing adalah kabur, maka peguam tersebut bertanggungjawab untuk memanggil pakar bagi menjelaskannya. Hal ini jelas menerusi keputusan dalam kes *Shriro (China) Ltd & Ors v Thai Airways International Ltd*.¹² Dalam kes itu, Hakim Tan Ah Tah di Mahkamah Persekutuan memutuskan bahawa:

It is the duty of counsel, who wishes to submit that the meaning of words in a foreign language is ambiguous, to call expert evidence on the point.

Perlu diingat bahawa seseorang hakim hanya boleh menyimpang daripada terjemahan rasmi apabila terdapat keterangan pakar dalam hal berkenaan. Prinsip ini dapat dilihat menerusi keputusan Lord Simon di Majlis Privy dalam kes *Sellamani Ammal v Thillai Ammal*.¹³

Berdasarkan perbincangan tentang isu undang-undang negara asing, dapatlah dirumuskan bahawa bidang undang-undang negara asing merupakan satu kategori yang memerlukan bantuan pakar. Tanpa keterangan daripada pakar undang-undang negara asing, mahkamah tidak boleh membuat apa-apa kesimpulan tentang isu berkenaan dengannya.

ii. Sains atau Seni

Sains ialah satu profesion yang meneruskan kawalan dan imbangan untuk memastikan ketepatan.¹⁴ Kamus Pelajar Bahasa Malaysia memberikan dua takrifan sains. Pertamanya, sains didefinisikan sebagai “ilmu pengetahuan yang teratur dan dapat dibuktikan kebenarannya,” dan yang kedua, sains diertikan sebagai “cabang ilmu pengetahuan yang berdasarkan kenyataan semata-mata seperti fizik, kimia dan lain-lain.”¹⁵ Dalam kes *Basudeo Gir v State*,¹⁶ mahkamah telah merujuk *Universal Dictionary of English Language* dan menyatakan bahawa perkataan “sains” yang didefinisikan sebagai “*great proficiency, dexterity and skill based on long experience and practice*” adalah cukup luas untuk memasukkan keterangan seseorang pakar.

Menurut Perkara 49 *Stephen’s Digest of the Law of Evidence*, perkataan “sains atau seni” termasuklah semua perkara (subjek) yang memerlukan pembelajaran khusus atau pengalaman dalam membentuk sesuatu pendapat.¹⁷ Berdasarkan takrifan dalam Perkara 49 yang menyatakan bahawa “sains atau seni” termasuk semua perkara, maka boleh dikatakan bahawa frasa “sains atau seni” yang diperuntukkan dalam seksyen 45 boleh ditakrifkan secara luas. Pernyataan ini diperkuat lagi oleh buku “*Field’s Expert Evidence*: yang menyatakan bahawa frasa “sains atau seni” perlu ditakrifkan secara luas.¹⁸

Walaupun maksud “sains atau seni” tidak didefinisikan oleh Akta Keterangan 1950 tetapi mahkamah telah memberikannya makna yang luas. Dalam kes *Chandrasekaran & Ors v Pendakwa Raya*,¹⁹ Hakim Raja Azlan Shah memberikannya satu makna yang fleksibel dengan menyatakan bahawa:

The expression ‘science or art’ is elastic enough to be given a liberal interpretation.

Rentetan itu, dalam kes ini, frasa “sains atau seni” telah diputuskan sebagai termasuk tulisan bertaip. Hakim Raja Azlan Shah menyatakan bahawa tulisan bertaip memerlukan analisis saintifik sama seperti tulisan tangan dan juga kesan cap jari. Menurut Hamid Sultan Abu Backer pula, “sains atau seni” juga termasuk racun, ujian balistik dan keterangan perubatan.²⁰

Berdasarkan autoriti-authoriti yang diberikan di atas, dapat disimpulkan bahawa istilah “sains atau seni” yang digunakan oleh seksyen 45 Akta Keterangan 1950 mempunyai skop yang luas. Kategori “sains atau seni” termasuk semua perkara yang memerlukan pengetahuan atau pengalaman khusus untuk melayakkan seseorang sebagai pakar dalam bidang tersebut. Penggunaan perkataan “semua” dalam mendefinisikan “sains atau seni” menunjukkan bahawa kategori ini adalah luas.

iii. Tulisan Tangan

Dalam konteks tulisan tangan, pakar tulisan tangan boleh memberikan keterangan yang relevan dalam memutuskan sesuatu isu tentang identiti dan ketulenan (*genuineness*) tulisan

tangan tersebut. Perkara ini merupakan satu hal penting dalam isu yang berkaitan dengan dokumen yang dipertikaikan atau dipersoalkan.²¹

Bahagian II Akta Keterangan 1950 mengandungi dua peruntukan yang relevan tentang keterangan pendapat berkaitan dengan tulisan tangan. Pertamanya, seksyen 45 dan keduanya, seksyen 47 Akta Keterangan 1950. Sungguhpun begitu, hanya seksyen 45 yang berkaitan dengan keterangan pendapat pakar tulisan tangan. Misalan (c) dalam seksyen 45 Akta Keterangan 1950 dapat menjadi satu contoh yang baik dalam memberikan gambaran tentang keterangan pakar tulisan tangan. Misalan (c) memperuntukkan bahawa:

Soalnya sama ada sesuatu dokumen tertentu telah ditulis oleh A. Suatu dokumen lain dikemukakan yang dibuktikan atau diakui telah ditulis oleh A. Pendapat pakar atas soal sama ada kedua-dua dokumen itu telah ditulis oleh orang yang sama atau oleh orang yang berlainan adalah berkaitan.

Berdasarkan kepada misalan di atas, pendapat seseorang pakar berkenaan dengan tulisan tangan tentang dokumen yang dipertikaikan ialah relevan di bawah seksyen 45. Sementara itu, seksyen 47 pula berkaitan dengan keterangan pendapat tentang tulisan tangan oleh seseorang yang bukan pakar.²² Perbezaan antara seksyen 45 dan seksyen 47 dapat dilihat dalam kes *Fakharuddin v State of Madhya Pradesh*²³ yang telah menyatakan bahawa pendapat di bawah seksyen 45 diberikan berdasarkan perbandingan saintifik manakala pendapat di bawah seksyen 47 diberikan atas dasar kekariban (hubungan rapat) yang memerikan peluang kepada pemerhatian dan pengalaman yang kerap dalam melihat tulisan tangan seseorang.

Tambahan pula, Hakim Hidayatulla dalam kes tersebut menyatakan bahawa mahkamah mempunyai obligasi untuk membuat pemerhatian sendiri dalam isu perbandingan tulisan tangan apabila seseorang pakar tulisan tangan memberikan keterangannya. Tugas ini bukanlah untuk mengatakan bahawa mahkamah perlu memainkan peranan sebagai seorang pakar tulisan tangan, tetapi untuk membolehkan mahkamah mencapai satu kesimpulan yang selamat.

Berdasarkan kes ini, walaupun mahkamah perlu melihat sendiri tulisan tangan yang menjadi pertikaian dalam sesuatu kes, namun mahkamah hanya dapat membuat pemerhatian yang betul dan selamat dengan bantuan pakar-pakar tulisan tangan. Oleh itu, bantuan seorang pakar tulisan tangan adalah bernilai dalam membuat perbandingan tulisan tangan. Kebenaran kenyataan ini dapat dilihat menerusi pendapat Hakim Blackburn dalam kes *R v Harvey*²⁴ yang enggan membenarkan suatu perbandingan tulisan tangan dibuat tanpa bantuan pakar. Manakala, dalam kes *Hari Singh v Sardani Lachmi Devi*,²⁵ mahkamah telah memutuskan bahawa:

There certainly may be, and perhaps are cases where the handwriting expert's opinion may be of assistance to the Court in forming to a conclusion as to the genuineness of disputed handwriting.

Kedua-dua kes yang dinyatakan di atas membuktikan bahawa pendapat pakar tulisan tangan boleh membantu mahkamah dalam mencapai satu kesimpulan tentang identiti ataupun ketulenan sesuatu tulisan tangan. Kes *Sun Ho Sdn Bhd v Alliance Bank Malaysia Bhd & Anor*²⁶ juga merupakan satu kes yang berkaitan dengan keterangan pakar tulisan tangan. Dalam kes tersebut, laporan daripada pakar tulisan tangan telah diterima oleh mahkamah sebagai keterangan.

Selain itu, satu kes yang penting dalam membincangkan isu tulisan tangan ialah kes *Lee Shuan Chan v Lee Shin Kuang @ Lee Sen Bin & Ors.*²⁷ Dalam kes ini, plaintif telah memanggil Siti Nur Musliha bte Mohamad Noor (PW 1) sebagai saksinya. Beliau merupakan Pegawai Sains atau Pemeriksa Dokumen, Bahagian Forensik di Jabatan Kimia Malaysia. Dalam kes ini, plaintif telah menunjukkan kepada mahkamah bahawa PW1 ialah pemegang Ijazah Sarjana dalam Analisis Dokumen dari *University of Central Lancashire* dan Ijazah Sarjana Muda (Kepujian) dalam bidang Sains Kimia dari Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM). Beliau turut memberitahu mahkamah berkenaan latihan yang telah hadiri olehnya dan kecekapannya. Bukan itu sahaja, malah beliau juga telah menyatakan bahawa beliau telah memberikan keterangan di mahkamah lebih daripada 20 kali dan keterangan beliau tidak pernah ditolak. Namun begitu, dalam kes ini, pemeriksa dokumen atau pakar tulisan tangan tersebut hanya menyatakan pendapat beliau. Baik analisis beliau mahupun asas atau sebab-sebab bagi pendapat itu tidak dibentangkan untuk pertimbangan mahkamah. Rentetan itu, mahkamah berpendapat bahawa pendapat PW1 adalah tidak berguna sebagai keterangan.

iv. Cap Jari

Dalam kira-kira 100 tahun sejak cap jari digunakan untuk tujuan pengecaman,²⁸ tiada siapa yang telah berjaya untuk memalsukan tuntutan keunikan dengan menunjukkan bahawa jari dua orang mempunyai cap jari yang sama. Tiada sesiapa yang berjaya menunjukkan bahawa ciri-ciri tersendiri cap jari seseorang itu berubah dari semasa ke semasa (selain perubahan yang mudah dijelaskan seperti pertumbuhan dan parut).²⁹

Sehingga kini, cap jari masih menjadi satu bentuk keterangan yang relevan di mahkamah-mahkamah Malaysia. Pakar-pakar cap jari dipanggil untuk mengemukakan keterangan pakar tentang isu pengecaman cap jari. Kepentingan keterangan cap jari dijelaskan oleh kes *Public Prosecutor v Toh Kee Huat.*³⁰ Dalam kes ini, kewujudan cap jari responden pada permukaan dalaman cermin tempat duduk pemandu telah digunakans ebagai satu bentuk keterangan yang kuat terhadap responden. Kes *Toh Kee Huat* telah menggambarkan kepentingan cap jari sebagai keterangan bersandarkan keadaan dan keterangan sokongan yang kuat. Keterangan cap jari perlu dipertimbangkan untuk menunjukkan tertuduh bersalah dan apabila keterangan cap jari ditemui di tempat kejadian jenayah, ia boleh memberikan inferens bahawa tertuduh berada di tempat tersebut.

Dalam kes *Phool Kumar v Delhi Administration,*³¹ mahkamah telah memutuskan bahawa laporan daripada pakar cap jari adalah mencukupi untuk membuktikan pemilik cap jari itu. Dalam kes ini, keterangan yang mendedahkan perayu ialah kesan cap ibu jarinya (*thumb-impression*) pada satu kotak tunai. Kesan cap jari itu telah terbukti sebagai milik perayu berdasarkan kepada keterangan pakar.³² Walaupun cap jari dianggap satu bentuk keterangan yang penting, namun terdapat juga kes yang tidak menerima pakar cap sebagai keterangan. Contohnya, dalam kes *PP v Virammal,*³³ beberapa kesan cap jari telah dikemukakan sebagai keterangan. Mahkamah Rendah telah menolak keterangan seorang pakar cap jari dalam kes ini.

Selain itu, dalam kes *Patna v Karu Gope,*³⁴ mahkamah memutuskan bahawa walaupun pendapat pakar cap jari dianggap mencukupi untuk mengekalkan sabitan, namun pakar itu perlu memberikan sebab-sebab bagi pendapat berkenaan dalam laporan yang telah dikemukakan olehnya. Kepentingan keterangan cap jari juga telah dibincangkan dalam kes *People v Wesley.*³⁵ Walaupun cap jari merupakan satu keterangan yang penting bagi sesuatu kes, namun ketiadaan cap jari di tempat kejadian bukanlah sesuatu yang dapat membuktikan

ketidakhadiran seseorang di tempat kejadian tersebut. Prinsip ini telah dijelaskan dalam kes *Gade Lakshmi Mangraju @ Ramesh v State of Andhra Pradesh*.³⁶

Memang tidak dapat dinafikan bahawa keterangan cap jari memainkan peranan yang penting dalam isu pengecaman seseorang individu sama ada tertuduh, mangsa ataupun orang ketiga. Kewujudan cap jari di tempat kejadian jenayah boleh menjadi satu bentuk keterangan yang positif dan jika digunakan secara betul, boleh membantu menyelesaikan sesuatu kes. Kepentingan cap jari dalam penyelesaian sesuatu kes dapat dicerminkan melalui fakta bahawa tidak terdapat dua insan di dunia ini yang mempunyai cap jari yang sama.

ISU-ISU BERHUBUNG SKOP SEKSYEN 45 AKTA KETERANGAN 1950

Setelah meneliti skop seksyen 45 Akta Keterangan 1950, persoalan seterusnya yang perlu dijawab adalah sama ada kategori pakar yang diperuntukkan dalam seksyen tersebut adalah sudah memadai untuk meliputi semua jenis pakar yang hadir ke mahkamah. Sejauh manakah peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan 1950 komprehensif dalam mengawal selia semua kategori pakar yang wujud di industri? Dalam konteks ini, terdapat beberapa persoalan penting yang berbangkit.

Pertamanya, mengapakah “cap jari” dan “tulisan tangan” dijadikan sebagai satu kategori yang lain daripada kategori “sains atau seni”? Sedangkan berdasarkan autoriti yang telah dijelaskan sebelum ini, “sains atau seni” mestilah ditafsirkan secara luas atau liberal. Adakah tafsiran luas itu tidak merangkumi “cap jari” dan “tulisan tangan” sebagai salah satu aspek dalam skop tersebut? Jika jawapannya ialah cap jari dan tulisan tangan bukanlah bidang yang menggunakan sains sepenuhnya, maka ini membawa kepada persoalan yang seterusnya.

Keduanya, pengubalan “cap jari” sebagai satu kategori yang tersendiri sekali gus menunjukkan bahawa kategori “sains atau seni” yang diperuntukkan dalam seksyen 45 sebagai tidak cukup luas untuk merangkumi semua cabang yang lain di bawahnya. Tambahan pula, pengasingan “cap jari” sebagai satu kategori menggambarkan bahawa keterangan cap (*print evidence*) seumpama ini tidak termasuk dalam kategori “sains atau seni.” Oleh itu, apakah status cap tapak kaki (*footprints*), cap telinga (*ear print*) dan cap tapak tangan (*palm impression*)? Adakah kategori-kategori ini juga perlu diasingkan kerana sifatnya sama seperti cap jari?

Ketiganya, jika tulisan tangan perlu diasingkan sebagai satu kategori lain, bagaimana pula kedudukan tulisan yang dihasilkan oleh mesin taip? Tulisan mesin taip bukanlah sesuatu yang berkaitan dengan “sains atau seni.” Tetapi, pada masa yang sama, orang biasa tidak dapat memberikan keterangan tentang tulisan taip ini disebabkan sifatnya yang kompleks. Mesin taip yang berbeza menghasilkan tulisan bertaip yang berbeza. Mungkin disebabkan itulah, negara India mencadangkan supaya tulisan bertaip diasingkan sebagai satu kategori yang tersendiri.³⁷ Namun begitu, negara Malaysia mempunyai pendirian yang berbeza berkaitan isu ini. Hal ini jelas menerusi penghakiman dalam kes *Chandrasekaran & Ors v PP*.³⁸ Isu yang timbul dalam kes ini adalah sama ada suatu dokumen telah ditaip oleh mesin taip tertentu. Hakim Raja Azlan Shah telah membenarkan pengemukaan keterangan pakar dalam isu ini dengan menyatakan bahawa:

...expert opinion on typewriting is as much a matter of science study as handwriting and finger print evidence.

Pada pandangan penulis, petikan di atas memberikan dua tafsiran yang penting. Pertamanya, keterangan pakar tentang tulisan bertaip (tulisan daripada mesin taip) adalah tergolong dalam kategori “sains” yang diperuntukkan oleh seksyen 45 Akta Keterangan 1950. Keduanya, apabila hakim dalam kes itu menyatakan bahawa tulisan bertaip merupakan satu perkara sains sama seperti tulisan tangan dan cap jari, keadaan ini menunjukkan bahawa tulisan tangan dan cap jari juga tergolong dalam kategori “sains.” Jika pernyataan ini adalah benar, maka pengasingan kategori “tulisan tangan” dan “cap jari” daripada kategori “sains” dalam seksyen 45 Akta Keterangan 1950 adalah tidak bertepatan dengan prinsip ini. Walaupun negara India dan Malaysia mempunyai peruntukan yang sama, namun terdapat pemakaian yang berbeza dalam skop peruntukan ini.

Persoalan seterusnya ialah bagaimana pula dengan kedudukan keterangan ujian poligraf di bawah seksyen 45 Akta Keterangan 1950? Seseorang pakar poligraf perlu mempunyai ilmu atau kemahiran dalam dalam tiga aspek utama iaitu ilmu fisiologi, ilmu psikologi dan kemahiran mengendalikan alat atau mesin poligraf. Adakah bidang-bidang ini termasuk dalam kategori “sains atau seni” seperti yang terkandung dalam seksyen 45? Jika diteliti, ilmu fisiologi berkaitan dengan bidang sains manakala ilmu psikologi pula berkaitan dengan bidang sains sosial. Sementara itu, kemahiran mengendalikan alat atau mesin poligraf jatuh di bawah kategori pengetahuan teknikal. Oleh itu, boleh diujahkan bahawa keterangan poligraf tidak mempunyai kedudukan yang jelas dalam seksyen 45 ini. Tiada kategori yang sesuai dan luas dalam seksyen 45 untuk meliputi keterangan poligraf sebagai satu aspek.

Yang terakhir sekali, di manakah kedudukan keterangan anjing pengesan (*evidence of dog tracker*) dalam seksyen 45 Akta Keterangan 1950? Adakah keterangan anjing pengesan menjadi sebahagian daripada kategori “sains atau seni” yang dikatakan boleh ditafsirkan secara luas? Sehingga kini, tiada apa-apa perbincangan di Malaysia tentang keterangan anjing pengesan sedangkan bidang pengesanan oleh anjing berada di luar pengetahuan atau pengalaman umum orang biasa. Bukan semua pihak dapat memahami bagaimana seekor anjing boleh mengesan bahan bukti dalam sesuatu penyiasatan jenayah. Hanya pakar-pakar dalam hal ini sahaja yang boleh menjelaskan keadaan itu kepada mahkamah ataupun orang awam. Keterangan anjing pengesan telah menjadi satu bentuk keterangan yang relevan dan boleh diterima dalam beberapa bidang kuasa di dunia. Namun begitu, kedudukannya dalam seksyen 45 Akta Keterangan 1950 masih tidak jelas kerana tiada apa-apa keputusan kes dalam hal ini. Jika diperhalusi, keterangan anjing pengesan mempunyai ciri yang tersendiri. Walaupun pengesanan bau oleh anjing adalah bersifat sains, namun keterangan dikemukakan di mahkamah menerusi pengendali anjing yang terlibat. Keterangan pengendali anjing adalah berdasarkan hubungannya dengan anjing pengesan tersebut yang tidak tergolong dalam kategori sains.

Berdasarkan kepada persoalan-persoalan ini, dapatlah diputuskan bahawa seksyen 45 Akta Keterangan 1950 yang sedia ada adalah tidak komprehensif untuk merangkumi semua kategori pakar khususnya pakar-pakar dalam sesuatu bidang yang sentiasa berkembang dari semasa ke semasa. Oleh itu, bagaimanakah peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan 1950 boleh ditambah baik untuk menjadikannya lebih komprehensif? Dalam konteks ini, kedudukan di negara India dan Singapura akan diberikan tumpuan khusus. Negara India dipilih kerana peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan 1950 merupakan

peruntukan yang digubal berdasarkan seksyen 45 Akta Keterangan India 1872. Manakala, negara Singapura dipilih kerana seksyen 47 Akta Keterangan Singapura (sebelum pindaan tahun 2012) mempunyai peruntukan yang *pari materia* dengan seksyen 45 Akta Keterangan 1950.

KEDUDUKAN KATEGORI PAKAR DI NEGARA INDIA DAN SINGAPURA

i. Kedudukan di Negara India

Akta Keterangan Malaysia *pari materia* dengan Akta Keterangan India 1872 disebabkan Akta Keterangan 1950 telah digubal berdasarkan Akta Keterangan India 1872. Oleh itu, peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan 1950 adalah sama kandungannya dengan seksyen 45 Akta Keterangan India 1872.

Setelah sekian lama, pada tahun 2003, Suruhanjaya Undang-undang negara India telah mengambil langkah untuk meminda seksyen 45 Akta Keterangan 1872 menerusi Rang Undang-undang Keterangan India (Pindaan), 2003. Kategori pakar yang disenaraikan dalam peruntukan tersebut telah ditambah kerana skop seksyen 45 yang sedia ada adalah tidak komprehensif. Pindaan yang dicadangkan adalah seperti yang berikut:

When the Court has to form an opinion upon a point of foreign law, or of science or art, or as to the identity of handwriting, or finger impressions or, footprints or, palm impressions or typewriting or usage of trade or technical terms or identity of persons or animals, the opinions, upon that point, of persons specially skilled in such foreign law, science or art, or as to the identity of handwriting, finger impressions, footprints, palm impressions, typewriting, usage of trade, technical terms or identity of persons or animals, as the case may be, are relevant facts. Such persons are called 'experts'.

Frasa yang bergaris dalam peruntukan di atas merupakan pindaan yang dicadangkan oleh Suruhanjaya Undang-undang India bagi seksyen 45. Pindaan ini secara jelasnya menunjukkan bahawa terdapat pertambahan beberapa kategori yang memerlukan pendapat pakar dalam sesuatu kes. Sebelum ini, hanya terdapat kategori “undang-undang asing, sains atau seni, identiti tulisan tangan dan cap jari.” Namun, menerusi rang undang-undang ini, terdapat beberapa kategori tambahan iaitu tapak kaki, *palm impressions*, penggunaan perdagangan, istilah teknikal dan identiti orang atau haiwan.³⁹

Cadangan peruntukan pindaan seperti yang di atas menggambarkan bahawa skop seksyen 45 yang sedia ada adalah tidak menyeluruh untuk merangkumi segala kategori pakar yang hadir ke mahkamah. Sudah tentunya pindaan ini dicadangkan oleh Suruhanjaya Undang-undang India atas dasar keperluan masa kini. Persoalannya, adakah tindakan meminda peruntukan seksyen 45 seperti yang di atas merupakan satu langkah yang baik? Adakah negara India akan menambah lagi kategori-kategori yang lain pada masa hadapan memandangkan bidang-bidang kepakaran sentiasa berkembang dan bertambah dari semasa ke semasa?

Pada pandangan penulis, tindakan meminda peruntukan keterangan pakar yang diambil oleh negara India adalah sesuatu yang kurang praktikal kerana cara ini masih membuka ruang untuk perdebatan kategori-kategori pakar yang lain pada masa hadapan. Sebagai contoh, peruntukan seksyen 45 yang sedia ada merangkumi kategori cap jari manakala peruntukan pindaan yang dicadangkan pula mewujudkan kategori tapak kaki dan *palm impressions*. Bagaimanakah pula kedudukannya dengan keterangan cap telinga (*ear*

print) yang berlainan daripada kategori-kategori cap jari, tapak kaki dan *palm impressions*? Adakah negara India akan meminda peruntukan ini sekali lagi pada masa akan datang untuk menambah kategori pakar cap telinga sebagai satu aspek dalam peruntukan berkenaan?

Oleh itu, pindaan terhadap peruntukan yang dicadangkan oleh Suruhanjaya Undang-undang India merupakan satu langkah yang wajar tetapi tidak komprehensif disebabkan cadangan ini memberikan ruang untuk menambah kategori-kategori lain dalam peruntukan seksyen 45. Peruntukan sebegini hanya akan menyulitkan lagi keadaan kerana apabila terdapat kategori pakar yang ingin dikemukakan dalam sesuatu kes tidak termasuk dalam apa-apa kategori pakar yang disenaraikan dalam peruntukan tersebut, pindaan demi pindaan akan disyorkan oleh pelbagai pihak berdasarkan keperluan masing-masing. Hatta, penyelesaian yang cuba diambil melalui pindaan cadangan ini tidak dapat diamalkan untuk jangka masa yang panjang. Pindaan ini hanyalah bersifat sementara selagi tiada permohonan pertambahan kategori pakar yang baharu. Buat masa ini, negara India belum lagi menguatkuasakan pindaan seksyen 45 seperti yang dicadangkan. Sehingga kini, peruntukan lama (asal) yang sama dengan seksyen 45 Akta Keterangan Malaysia masih kekal sebagai peruntukan yang sah di negara India.

ii. Kedudukan di Negara Singapura

Negara Singapura juga mempunyai perundangan keterangan yang *pari materia* dengan Malaysia khususnya yang berkaitan keterangan pendapat pakar. Keadaan ini dapat dilihat menerusi seksyen 47 Akta Keterangan Singapura yang telah dibentuk pada tahun 1893. Seksyen 47 Akta Keterangan Singapura mempunyai peruntukan yang sama dengan seksyen 45 Akta Keterangan 1950. Oleh itu, apabila berlaku perkembangan di negara Singapura dalam konteks keterangan pakar, ia boleh diambil sebagai satu landasan dan panduan kepada perbincangan di negara Malaysia kerana persamaan peruntukan yang wujud.

Pada bulan Oktober 2011, Jawatankuasa Pembaharuan Undang-undang, Akademi Undang-undang Singapura telah mengeluarkan satu laporan tentang keterangan pendapat pakar.⁴⁰ Menurut laporan tersebut, seksyen 47 perlu dipinda seperti yang berikut:

47. (1) When the court is likely to derive substantial assistance from an opinion upon a point of scientific, technical or other specialised knowledge, such an opinion is a relevant fact.

(2) Such persons with such specialised knowledge or skill based on training, study or experience are called experts.

(3) The opinions of an expert may be relevant facts even if the opinions relate to a matter of common knowledge.

Frasa yang bergaris dalam seksyen 47 (1) di atas menunjukkan pindaan ketara yang disyorkan oleh Jawatankuasa Pembaharuan Undang-undang Singapura. Berdasarkan peruntukan baharu yang dicadangkan itu, adalah jelas bahawa kategori pakar yang disenaraikan sebelum ini dalam seksyen 47 iaitu “undang-undang asing, sains atau seni, tulisan tangan dan cap jari” telah dipinda kepada “*scientific, technical or other specialised knowledge*” (pengetahuan saintifik, teknikal atau pengetahuan khusus yang lain).

Pindaan yang dicadangkan oleh negara Singapura adalah sama dengan kategori pakar yang diperuntukkan oleh *Federal Rules of Evidence* di Amerika Syarikat. Menurut Kaedah 702 (*Rule 702*):⁴¹

If scientific, technical, or other specialized knowledge will assist the trier of fact to understand the evidence or to determine a fact in issue, a witness qualified as an expert by knowledge, skill, experience, training, or education, may testify thereto in the form of an opinion or otherwise, if (1) the testimony is based upon sufficient facts or data, (2) the testimony is the product of reliable principles and methods, and (3) the witness has applied the principles and methods reliably to the facts of the case.

Pada hemat penulis, pendekatan yang diambil oleh negara Singapura merupakan satu pendekatan yang lebih menyeluruh kerana kategori “*scientific, technical or other specialised knowledge*” adalah bersifat am yang boleh merangkumi segala kategori pakar tanpa mengira peredaran zaman. Oleh itu, apa-apa perkembangan bidang kepakaran pada masa hadapan masih berada dalam lingkungan skop seksyen 47 Akta Keterangan Singapura. Pada tahun 2012, menerusi Akta 4, seksyen 47 tersebut telah dipinda. Pindaan yang berkaitan dengan skop keterangan pakar dapat dilihat dalam subseksyen (1) seperti yang berikut:

Subject to subsection (4), when the court is likely to derive assistance from an opinion upon a point of scientific, technical or other specialised knowledge, the opinions of experts upon that point are relevant facts.

Frasa yang bergaris dalam subseksyen (1) dalam seksyen 47 di atas merupakan pindaan yang berkuat kuasa di Singapura pada masa kini. Kategori yang sedia ada iaitu undang-undang asing, “sains atau seni,” tulisan tangan dan cap jari yang sama seperti negara Malaysia dan India telah dipinda kepada kategori “saintifik, teknikal dan pengetahuan khusus yang lain.”

iii. Perbandingan Kedudukan antara Negara India dengan Singapura

Berdasarkan kepada penerangan di atas, terdapat dua cadangan pindaan yang berbeza antara negara India dan Singapura dalam skop keterangan pakar. Negara India telah mengambil langkah untuk meminda peruntukan seksyen 45 Akta Keterangan India dengan membuat pertambahan beberapa kategori lain kepada kategori-kategori pakar yang sedia ada. Sementara itu, negara Singapura pula telah mengambil inisiatif untuk meminda seksyen 47 Akta Keterangan Singapura dengan mengubah kategori-kategori pakar yang spesifik kepada skop yang lebih luas dan bersifat am.

Penulis lebih bersetuju dengan pindaan yang dicadangkan oleh negara Singapura kerana cadangan itu lebih sesuai dan komprehensif. Jika dibandingkan dengan negara India, pindaan yang disyorkan hanya menambah beberapa kategori pakar yang difikirkan relevan pada masa kini. Persoalannya, adakah kategori-kategori ini akan merangkumi segala perkembangan yang sedang berlaku pada masa kini dan bakal berlaku pada masa hadapan? Adakah negara India akan meminda semula peruntukan ini apabila terdapat bidang-bidang baharu yang lahir pada masa hadapan kelak? Penulisk berpendapat bahawa strategi yang diatur oleh negara India adalah terbatas kepada peredaran masa dan tidak komprehensif.

Sementara itu, apabila diperhalusi pindaan yang dicadangkan oleh negara Singapura, pindaan itu lebih komprehensif dan mampu menampung segala pembangunan

yang bakal wujud dalam skop pakar. Seseorang pakar sudah pastinya jatuh dalam apa-apa kategori pakar yang diperuntukkan iaitu saintifik, teknikal atau pengetahuan khusus yang lain. Kewujudan kategori “pengetahuan khusus yang lain” dalam seksyen 47 Akta Keterangan Singapura menunjukkan bahawa semua bidang selain saintifik dan teknikal adalah diliputi oleh peruntukan ini. Negara Singapura tidak perlu untuk menambah apa-apa kategori pakar apabila terdapat pembangunan bidang-bidang baharu kerana kewujudan skop yang luas dalam peruntukan ini akan meliputi segala pakar yang hadir untuk memberikan keterangan di mahkamah. Maka, peruntukan ini boleh dianggap sesuai dengan peredaran semasa dan perkembangan masa hadapan kerana pindaan ini tidak lapuk dek zaman.

Jadi, pendekatan yang diterima pakai oleh negara Singapura dalam skop keterangan pakar adalah lebih bersifat komprehensif. Penggunaan frasa “saintifik, teknikal dan pengetahuan khusus yang lain” menunjukkan bahawa mana-mana pakar dalam sesuatu bidang tertentu akan tergolong di bawah salah satu daripada tiga kategori umum ini.

KESIMPULAN

Sesungguhnya, keterangan pakar merupakan keterangan yang sering kali di kemukakan di mahkamah dalam sesuatu kes sama ada kes sivil atau jenayah. Keterangan pakar dapat membantu dalam memutuskan sesuatu kes kerana mahkamah tidak mempunyai kepakaran dan pengalaman dalam semua bidang. Dalam bidang tertentu, mahkamah bergantung pada keterangan pakar untuk membuat kesimpulan yang betul supaya tidak berlaku salah laksana keadilan (*miscarriage of justice*). Lantaran itu, peruntukan yang mengawal selia keterangan pakar amat penting kerana ia menentukan kerelevanan keterangan pakar yang dikemukakan di mahkamah.

Perbincangan dalam penulisan ini jelas menunjukkan bahawa seksyen 45 Akta Keterangan 1950 mempunyai skop yang terhad dan terbatas. Skop peruntukan tersebut adalah tidak komprehensif kerana tidak merangkumi semua kategori pakar yang berpotensi hadir ke mahkamah. Oleh itu, skop seksyen 45 Akta Keterangan 1950 perlu diteliti semula untuk menilai kerelevanan pemakaian peruntukan tersebut pada masa kini dan hadapan. Adalah lebih baik untuk menggubal peruntukan yang lebih menyeluruh dan luas berbanding peruntukan yang skopnya sangat khusus dan terbatas. Dalam konteks ini, penulis bersetuju dengan pendekatan yang diambil oleh negara Singapura berbanding dengan negara India kerana pindaan yang dicadangkan adalah lebih menyeluruh dan tidak terbatas dengan perubahan serta perkembangan pada masa hadapan.

NOTA

---

¹ Kerelevanan keterangan pendapat bukan pakar adalah diperuntukkan di bawah seksyen 47 hingga seksyen 50 Akta Keterangan 1950.

² Dalam bahasa Inggeris, peruntukan seksyen 45 berbunyi:

“(1) *When the court has to form an opinion upon a point of foreign law or of science or art, or as to identity or genuineness of handwriting or finger impressions, the opinions upon that point of persons specially skilled in that foreign law, science or art, or in questions as to identity or genuineness of handwriting or finger impressions, are relevant facts.*

(2) *Such persons are called experts.*”

- ³ Lihat frasa bergaris dalam peruntukan seksyen 45 yang dinyatakan. Ramalinggam Rajamanickam, Anita Abdul Rahim & Anisah Che Ngah, “Kerelevanan Keterangan Pakar Forensik di bawah seksyen 45 Akta Keterangan 1950” [2012] 3 LR 414, hlm 420. Ramalinggam Rajamanickam, Anita Abdul Rahim & Anisah Che Ngah, Kedudukan Keterangan Pakar Forensik di bawah seksyen 45 Akta Keterangan 1950, *International Conference on Public Policy & Social Sciences: Sustaining the Future: Challenges in Governance, Ethics and Development*, Avilion Legacy Hotel Melaka, Malaysia, 2012, hlm 86.
- ⁴ Mariette Peters, *Evidence*, Ed. ke-2, LexisNexis, Malaysia, 2006, hlm 222.
- ⁵ Kes *Sivagami Achi v Ramanathan Chettiar* [1959] MLJ 221.
- ⁶ Kes *Re Estate of Sim Siew Guan, decd* [1932] MLJ 95.
- ⁷ Kes *PP v Forster Frank Edald Heinrich* [1988] 2 MLJ 594..
- ⁸ [1980] 1 MLJ 1.
- ⁹ [1932] MLJ 95.
- ¹⁰ [1988] 2 MLJ 594.
- ¹¹ [1959] MLJ 221.
- ¹² [1967] 2 MLJ 91.
- ¹³ (1946) LR 73 IA 264, hlm 270.
- ¹⁴ R.T. Bowen, *Ethics and the Practice of Forensic Science*, CRC Press, Boca Raton, 2010, hlm. 55.
- ¹⁵ Kementerian Pendidikan Malaysia, *Kamus Pelajar Bahasa Malaysia*, Terbitan Khas KBSM, Dewan Bahasa dan Pustaka, Kuala Lumpur, 1993, hlm 581.
- ¹⁶ AIR 1959 Pat. 539.
- ¹⁷ Perkara 49 *Stephen’s Digest of the Law of Evidence* menyatakan bahawa “sains” atau “seni” termasuk “*all subjects on which a course of special study or experience is necessary to the formation of an opinion, and amongst others the examination of handwriting.*”
- ¹⁸ Shri S.N. Gour, *Field’s Expert Evidence: Expert Evidence and Opinions of Third Person (Medical and Non-Medical)*, R.G. Sagar, India, 1989, hlm 72.
- ¹⁹ [1971] 1 MLJ 153, hlm 159.
- ²⁰ Hamid Sultan bin Abu Backer, *Janab’s Key to the Law of Evidence in Malaysia and Singapore*, Janab Sdn Bhd, Kuala Lumpur, 2014, hlm 344.
- ²¹ Kerelevanan keterangan pakar tulisan tangan dapat dilihat dengan jelas dalam kes *PP v Mohamed Kassim bin Yatim* [1977] 1 MLJ 64.
- ²² Seksyen 47 Akta Keterangan 1950 memperuntukkan bahawa “apabila mahkamah perlu membuat sesuatu pendapat tentang siapakah orang yang telah menulis atau menandatangani mana-mana dokumen, maka pendapat mana-mana orang yang kenal akan tulisan tangan orang yang dikatakan telah menulis atau menandatangani dokumen itu, bahawa dokumen itu telah atau tidak ditulis atau ditandatangani oleh orang itu, adalah suatu fakta berkaitan.”
- ²³ AIR 1967 SC 1326, hlm 1328-1329.
- ²⁴ 11 Cox. C. C. 546.
- ²⁵ A.I.R. 1921 Lah. 126.
- ²⁶ [2008] 10 CLJ 593.
- ²⁷ [2012] MLJU 42.
- ²⁸ Cap jari juga telah digunakan sebagai sumber potensi DNA untuk mengenal pasti genetik.
- ²⁹ Steele, L.J., “The Defense Challenge to Fingerprints” (2004) 40(3) *Criminal Law Bulletin* 213, hlm 217-218.
- ³⁰ [1965] 1 MLJ 76.
- ³¹ (1975) AIR SC 905; (1975) Cr. L.R (SC) 272.
- ³² Isu tentang cap jari juga dibincangkan dalam kes *Ramanathan v State of Tamil Nadu*, Cri L. J 1978, 1137, S. C.
- ³³ AIR 1923 Mad 178.
- ³⁴ (1954) Pat 131.
- ³⁵ 140 Misc.2d 306, 533 N.Y.S. 2d 643 (N.Y. Co.Ct. 1988).
- ³⁶ AIR [2001] SC 2677, hlm 2681.
- ³⁷ Rang Undang-undang Keterangan India (Pindaan), 2003.
- ³⁸ [1971] 1 MLJ 153.
- ³⁹ Law Commission of India, 185th Report, March 2003.
- ⁴⁰ S.C. Vinodh Coomaraswamy, *Report of the Law Reform Committee on Opinion Evidence*, Law Reform Committee, Singapore Academy of Law, 2011, hlm 4.
- ⁴¹ Kaedah ini adalah berkaitan keterangan yang diberikan oleh pakar-pakar.

RUJUKAN

- Bowen, R.T. 2010. *Ethics and the Practice of Forensic Science*. Boca Raton: CRC Press.
Federal Rules of Evidence, Amerika Syarikat.
- Hamid Sultan bin Abu Backer. 2014. *Janab's Key to the Law of Evidence in Malaysia and Singapore*. Kuala Lumpur: Janab Sdn Bhd.
- Kementerian Pendidikan Malaysia. 1993. Kamus Pelajar Bahasa Malaysia, Terbitan Khas KBSM. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Law Commission of India. 185th Report, March 2003.
- Mariette Peters. 2006. *Evidence*, Ed. ke-2. Malaysia: LexisNexis.
- Ramalinggam Rajamanickam, Anita Abdul Rahim & Anisah Che Ngah. 2012. Kerelevanan Keterangan Pakar Forensik di bawah Seksyen 45 Akta Keterangan 1950. [2012] 3 *LR* 414.
- Shri S.N. Gour. 1989. *Field's Expert Evidence: Expert Evidence and Opinions of Third Person (Medical and Non-Medical)*. India: R.G. Sagar.
- Steele, L.J. 2004. The Defense Challenge to Fingerprints. *Criminal Law Bulletin* (2004) Volume 40, Number 3, 213.
- Vinodh Coomaraswamy, S.C. 2011. *Report of the Law Reform Committee on Opinion Evidence*, Singapore Academy of Law: Law Reform Committee.

Dr. Ramalinggam Rajamanickam
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600 UKM Bangi
Selangor
Emel: rama@ukm.edu.my